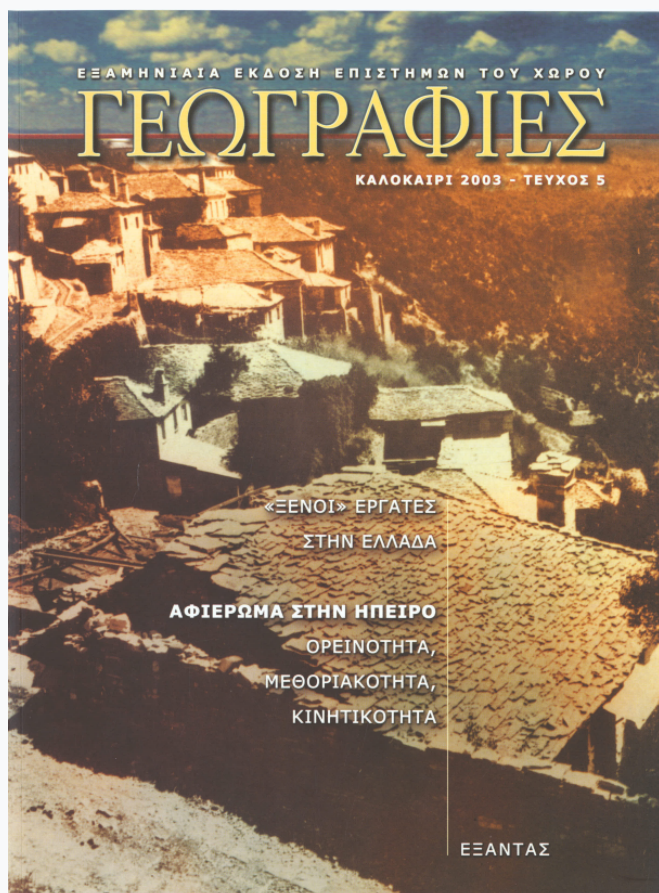

Γεωγραφίες

Αρ. 5 (2003)

Γεωγραφίες, Τεύχος 5, 2003

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

-

Τ Ο Β Η Μ Α Τ Ω Ν Φ Ο Ι Τ Η Τ Ω Ν

ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΥΟ ΔΗΜΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΡΤΑΣ*

Παναγιώτα Καραμέτου

Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί στις μέρες μας έναν ευρέως αναγνωρισμένο στόχο για τις ανθρώπινες κοινωνίες. Από τη στιγμή μάλιστα που η υποβάθμιση των περιβαλλοντικών συνθηκών σε πολλά μέρη του κόσμου υποδηλώνει ότι η βιωσιμότητα αυτών διακυβεύεται.

Ακούγοντας τον όρο «βιώσιμη ανάπτυξη», έρχεται στο νου ορισμένων η βιωσιμότητα του περιβάλλοντος. Στη σύγχρονη όμως εποχή ο όρος «βιώσιμη ανάπτυξη» έχει υπερβεί το καθαρά και αυστηρά περιβαλλοντικό πλαίσιο και αναφέρεται σε στοιχεία και παράγοντες οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς κ.ά. Βέβαια, δεν αρκεί μόνο η ανεξάρτητη ύπαρξη και ενδυνάμωση των παραπάνω παραγόντων, αλλά απαιτείται ο συνδυασμός τους ώστε να συνυπάρξουν με αρμονία μεταξύ τους τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον, σε μία αέναη και βιώσιμη μορφή.

Κάθε δήμος ή κοινότητα οφείλει να είναι ή να γίνει βιώσιμος/η τόσο για τους σημερινούς κατοίκους της όσο και για τις μελλοντικές γενιές. Προκειμένου να επιτευχθεί η βιωσιμότητα, απαιτείται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση δράσεων που θα εφαρμόσουν τις αρχές της βιώσιμης

ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Είναι επομένως απαραίτητη η ευρεία συμμετοχική διαδικασία όλων των ομάδων του πληθυσμού και η συνεργασία τους με όλους τους φορείς της τοπικής κοινωνίας, και κυρίως με τις τοπικές αρχές. Οι τοπικές αρχές είναι απαραίτητο να υιοθετήσουν ένα πνεύμα θέλησης, προκειμένου όλες οι πολιτικές και οι δράσεις τους να ασπάζονται και να προσάγουν τις αρχές της βιωσιμότητας και να ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Η συμμετοχή του τοπικού παράγοντα στη βιώ-

σιμη ανάπτυξη είναι καθοριστική, αφού στόχος είναι να ενισχυθούν οι τοπικές πρωτοβουλίες που θα είναι ενταγμένες στην τοπική κοινωνικοοικονομική δομή και θα σέβονται το περιβάλλον.

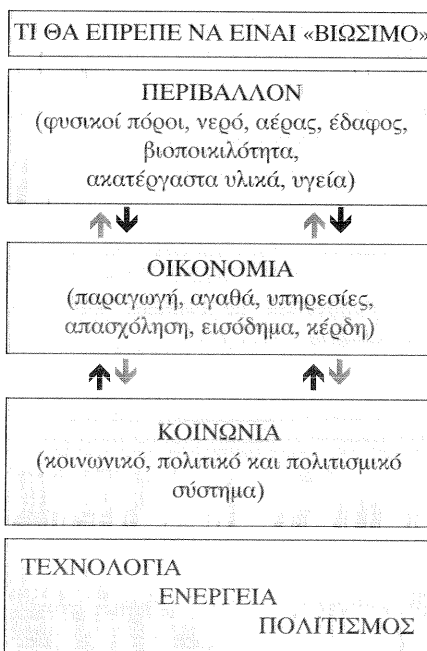
Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της βιωσιμότητας δύο δήμων του Νομού Άρτας. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η εκτίμηση και η αξιολόγηση του ρόλου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της τοπικής κοινωνίας στη διαμόρφωση των υφισταμένων περιβαλλοντικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, οι οποίες σκιαγραφούν το «προφίλ» της βιώσιμης ανάπτυξης, στις περιοχές του Δήμου Ξηροβουνίου και του Δήμου Αρταίων. Η εμπειρική σημασία της έγκειται στην απάντηση μερικών καίριων ερωτημάτων σχετικών με την ανάπτυξη των δύο περιοχών, οι οποίες δεν έχουν αποτελέσει ποτέ άλλοτε αντικείμενο παρόμοιας μελέτης και ενδέχεται να επηρεάσουν αποφασιστικά τη μελλοντική φυσιογνωμία του Νομού Άρτας.

1. Μεθοδολογία

Η επιλογή των δύο συγκεκριμένων δήμων δεν ήταν τυχαία. Ο Δήμος Ξηροβουνίου είναι ένας από τους δήμους μεσαίου μεγέθους του Νομού Άρτας και η ιδιαιτερότητά του

Σχήμα 1.

Βασικές διαστάσεις της έννοιας της Βιώσιμης Ανάπτυξης

* Διπλωματική εργασία, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Βιώσιμης Ανάπτυξης, Χαρκοπέιο Πανεπιστήμιο, Φεβρουάριος 2003. Εμβλέπων καθηγητής: Κ. Δ. Αποστολόπουλος.

τρούς που συνθέτουν τις τρεις διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, σε δύο διαφορετικού χαρακτήρα περιοχές, οι οποίες όμως γειτνιάζουν και εντάσσονται σε ένα ευρύτερο αναπτυξιακό περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζει το σύνολο της Περιφέρειας Ηπείρου και το Νομό Άρτας ειδικότερα.

Η διεθνής βιβλιογραφία προτείνει ένα μεγάλο αριθμό δεικτών, οι οποίοι στοχεύουν στην ανάδειξη των πιέσεων που δέχεται το περιβάλλον εξαιτίας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, στην καταγραφή της ποιότητας του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, του βαθμού στον οποίο η κοινωνία αντιδρά στις περιβαλλοντικές αλλαγές, καθώς και πολλών άλλων ζητημάτων που σχετίζονται με τις βασικές διαστάσεις της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η χρήση των δεικτών βοηθά στην καταγραφή της βιωσιμότητας σε οργανωτικό κυρίως επίπεδο, καθώς και στη σκιαγράφηση της υφιστάμενης κατάστασης, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τις δράσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης και του κρατικού μηχανισμού. Από το σύνολο των προτεινομένων δεικτών επιλέχθηκαν οι δείκτες εκείνοι οι οποίοι αναφέρονταν σε θέματα που απασχολούν την τοπική κοινωνία και θεωρούνται σημαντικοί από αυτήν (τοπικά προσδιορισμένοι δείκτες). Η διαθεσιμότητα των απαραίτητων δεδομένων και η ευκολία εκτίμησης αποτέλεσαν επίσης βασικά κριτήρια για την επιλογή των δεικτών.

Οι δείκτες που τελικά επιλέχθηκαν σχετίζονταν με τις τέσσερις βασικές διαστάσεις της βιωσιμότητας: Κοινωνική, Περιβαλλοντική, Οικονομική και Πολιτιστική. Οι δείκτες διακρίνονται σε διάφορες ομάδες ανάλογα με τη διάσταση της βιωσι-

είναι ότι περιλαμβάνει περιοχές ορεινές, ημιορεινές, αλλά και πεδινές. Αντίθετα, ο Δήμος Αρταίων είναι ο μεγαλύτερος σε πληθυσμό δήμος του Νομού και αποτελεί πρωτεύουσα, καθώς επίσης διοικητικό και εμπορικό κέντρο αυτού. Περιλαμβάνει πεδινές περιοχές και έχει έντονο αστικό χαρακτήρα σε σχέση με τους άλλους δήμους.

Μελετώντας κανείς τους δύο αυτούς δήμους μπορεί να διαμορφώσει μια εικόνα για το σύνολο σχεδόν του Νομού Άρτας. Πέρα από τις όποιες ιδιαιτερότητες εμφανίζει κάθε περιοχή, υπάρχουν κοινά προβλήματα - ζητήματα τα οποία εντοπίζονται σε περιοχές τόσο αγροτικές και ορεινές όσο αστικές και πεδινές, οι οποίες γειτνιάζουν και χαρακτηρίζονται από σχέ-

ση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης.

Πρόκειται για δύο περιοχές που συγκεντρώνουν ταυτόχρονα με τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα (πλούσιο πολιτισμικό υπόβαθρο και πλούσιο φυσικό περιβάλλον) και πολλές αναπτυξιακές αδυναμίες (υπανάπτυξη και έλλειψη υποδομών κοινωνικού χαρακτήρα). Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μεγάλη πρόκληση για τους δύο συγκεκριμένους δήμους προκειμένου να ξεπεραστεί η οποιαδήποτε υστέρηση σε επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικών υποδομών, μέσα από την αξιοποίηση των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών στοιχείων τους. Παρουσιάζει έτσι ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο εντοπισμός των όποιων διαφοροποιήσεων, ως προς τις παραμέ-

μότητας στην οποία αναφέρονται και ανάλογα με το θέμα και το υπόθεμά τους. Αναλυτικότερα, στην κατηγορία των κοινωνικών δεικτών ξεχωρίζουν οι δείκτες που αναφέρονται σε θέματα όπως η ισότητα, η υγεία, η εκπαίδευση, η ενημέρωση και η πληροφόρηση, η κατοικία, η ασφάλεια, η κοινωνική πρόνοια, ο πληθυσμός και η ανάπτυξη ικανοτήτων και θεσμών. Οι περιβαλλοντικοί δείκτες εστιάζουν σε θέματα που σχετίζονται με τις κλιματολογικές αλλαγές, την ποιότητα του αέρα, τις χρήσεις γης, την ποιότητα των υδάτων και τη βιοποικιλότητα. Τα οικονομικά χαρακτηριστικά των υπό μελέτη περιοχών (απασχόληση, ανεργία, κατανομή απασχόλησης στους βασικούς κλάδους, ΑΕΠ κ.ά.) αποτελούν αντικείμενο μελέτης των οικονομικών δεικτών. Τέλος, οι πολιτιστικοί δείκτες αναφέρονται σε θέματα διατήρησης και αποκατάστασης της ιστορικής και πολιτισμικής κληρονομιάς.

Προκειμένου να γίνει αξιολόγηση της βιωσιμότητας σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας, κρίθηκε απαραίτητη η διεξαγωγή έρευνας με χρήση ερωτηματολογίων. Το ερωτηματολόγιο περιείχε 65 ερωτήσεις κλειστού τύπου, του οποίου η δομή διαμορφώθηκε μετά από πιλοτική εφαρμογή του σε δείγμα 10 ατόμων. Οι ερωτήσεις εντάσσονταν σε 5 διαφορετικές ομάδες ερωτήσεων. Η κάθε ομάδα ερωτήσεων διαρθρώνεται σε επιμέρους υποομάδες ερωτήσεων.

Η πρώτη ομάδα ερωτήσεων αποσκοπούσε στη συλλογή *γενικών στοιχείων*, δημογραφικού κυρίως περιεχομένου, όπως π.χ. ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, μορφωτικό επίπεδο, απασχόληση των ερωτώμενων, προκειμένου να σκιαγραφηθεί το προφίλ τους.

Η δεύτερη ομάδα ερωτήσεων αφορούσε τα *οικονομικά στοιχεία*,

προσπαθώντας να αποκαλύψει την οικονομική κατάσταση των ερωτώμενων και τη στάση τους απέναντι σε σημαντικές αποφάσεις οικονομικού περιεχομένου, όπως είναι η αποταμίευση ή η σύνταξη δανείου.

Η τρίτη ομάδα ερωτήσεων, τα *κοινωνικά στοιχεία*, είχε ως σκοπό να συλλέξει πληροφορίες οι οποίες θα αποκάλυπταν σημαντικές διαστάσεις της κοινωνικής ζωής των δημοτών, όπως η ισότητα των φύλων, η δημόσια συμμετοχή, οι υπηρεσίες υγείας, η εκπαίδευση, η ενημέρωση και πληροφόρηση, η κατοικία και οι συνθήκες ζωής, η δημόσια ασφάλεια και η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Η τέταρτη ομάδα ερωτήσεων, τα *περιβαλλοντικά στοιχεία*, αποσκοπούσε να ανιχνεύσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των δημοτών μέσα από ερωτήσεις που αφορούσαν τη χρήση της ενέργειας, την παραγωγή και διάθεση των οικιακών αποβλήτων, τις μεταφορές, την ποιότητα του αέρα και του νερού, την επάρκεια του νερού και τη γεωργία.

Η πέμπτη και τελευταία ομάδα ερωτήσεων, τα *πολιτισμικά στοιχεία*, προσπαθούσε να καταγράψει τις απόψεις των δημοτών σχετικά με τα πολιτισμικά στοιχεία της περιοχής τους και τη συνεισφορά ή μη αυτών στην ανάδειξή της.

Μέσα από τις πέντε αυτές ομάδες ερωτήσεων επιχειρήθηκε η κάλυψη και των τεσσάρων διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης, της οικονομικής, της κοινωνικής, της περιβαλλοντικής και της πολιτισμικής.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 165 άτομα, εκ των οποίων οι 35 ήταν κάτοικοι του Δήμου Ξηροβουνίου και οι υπόλοιποι 130 κάτοικοι του Δήμου Αρταίων.

Έτσι, δόθηκε η δυνατότητα προσέγγισης του βαθμού στον οποίο οι πολίτες αντιλαμβάνονται την έννοια

της βιωσιμότητας και τις υπάρχουσες περιβαλλοντικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, καθώς και του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνουν, επηρεάζουν και προδιαγράφουν, με τη ζωή τους και τη στάση τους, την περιβαλλοντική και κοινωνικοοικονομική αειφορία της περιοχής τους.

Η ανάλυση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου έγινε με τη χρήση της περιγραφικής στατιστικής, του ελέγχου ανεξαρτησίας των μεταβλητών με το test χ^2 και της παραγοντικής ανάλυσης (factor analysis).

2. Αποτελέσματα - συμπεράσματα

Από την ανάλυση των ερωτηματολογίων και την ανάλυση των δεικτών που επιλέχθηκαν για τις υπό μελέτη περιοχές προέκυψαν σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με τα οικονομικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά και πολιτισμικά στοιχεία που ορίζουν την ποιότητα ζωής των πολιτών σε τοπικό επίπεδο και καθορίζουν την πορεία της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής.

Αν και αναμένονταν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο δήμων, ωστόσο διαφάνηκε η ύπαρξη σημαντικής ομοιότητας στο αναπτυξιακό «γίνεσθαι» και στην αναπτυξιακή τους πορεία. Και στους δύο δήμους η πλειοψηφία των δεικτών αξιολογείται αρνητικά. Βέβαια η κατάσταση στο Δήμο Αρταίων παρουσιάζεται σαφώς διαφοροποιημένη σε σχέση με το Δήμο Ξηροβουνίου, κυρίως λόγω του υψηλού βαθμού αστικοποίησης και των υποδομών.

Τα σημεία στα οποία ο Δήμος Αρταίων φαίνεται να υπερέχει σε σχέση με το Δήμο Ξηροβουνίου είναι τα εξής:

α) Σε επίπεδο ΟΤΑ

Σημαντική είναι η υπεροχή των δεικτών που σχετίζονται με τις βασικές τεχνικές, κοινωνικές και άλλες υποδομές στο Δήμο Αρταίων. Καλύτερη είναι η κατάσταση στο Δήμο Αρταίων και όσον αφορά την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, λόγω της λειτουργίας του Νομαρχιακού Νοσοκομείου της Άρτας. Αντίθετα, οι κάτοικοι του Δήμου Ξηροβουνίου στερούνται στοιχειώδους ιατρικής περίθαλψης, κάτι που τους καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτους ακόμη και στο ενδεχόμενο ενός απλού περιστατικού υγείας.

Όσον αφορά τις κοινωνικές υπηρεσίες, αν και αυτές δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες στο Δήμο Αρταίων, ωστόσο υπερέχουν αισθητά έναντι των αντίστοιχων του Δήμου Ξηροβουνίου. Το κέντρο νεότητας, το ΚΑΠΗ, οι παιδικοί σταθμοί καθώς και το δικαστήριο διευκολύνουν και εξυπηρετούν μεγάλη μερίδα του πληθυσμού κυρίως της πόλης της Άρτας.

Από την άλλη πλευρά, τα σημεία στα οποία ο Δήμος Ξηροβουνίου υπερέχει έναντι του Δήμου Αρταίων είναι η ύπαρξη μεγάλου αριθμού δασικών εκτάσεων, οι οποίες συνθέτουν περιοχές απαράμιλλης φυσικής ομορφιάς και υγιεινού κλίματος, το μικρό ποσοστό των κατοίκων που αντιμετωπίζουν αναπνευστικά προβλήματα και η μεγαλύτερη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

β) Σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας

Όσον αφορά το επίπεδο της ανεργίας, αυτό είναι 3,08%, κατά 8,5 μονάδες μικρότερο απ' ό,τι στο Δήμο Ξηροβουνίου, όπου το ποσοστό των ανέργων ανέρχεται σε 11,43%. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα των υπηρεσιών στο δήμο (η διάρθρωση της απασχόλησης των κατοίκων του δήμου εκτιμάται ως ε-

ξής: 10% στον πρωτογενή τομέα, 22% στον δευτερογενή τομέα και 63% στον τριτογενή τομέα), καθώς και στο υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης των δημοτών του. Στο Δήμο Ξηροβουνίου μεγάλο είναι το πρόβλημα της ανεργίας των νέων, ηλικίας 20-35 ετών, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης. Η συρρίκνωση του πρωτογενούς τομέα τα τελευταία 10 χρόνια έχει επηρεάσει δυσμενώς την απασχόληση στην περιοχή (η διάρθρωση της απασχόλησης των κατοίκων του δήμου εκτιμάται ως εξής: 53,37% στον πρωτογενή τομέα, 16,22% στον δευτερογενή τομέα και 20,32% στον τριτογενή τομέα).

Οι οικονομικές συνθήκες παρουσιάζονται επίσης ευνοϊκότερες στο Δήμο Αρταίων. Οι κάτοικοι απολαμβάνουν υψηλότερα εισοδήματα και αποταμιεύουν κατά 15% περισσότερο από ό,τι στο Δήμο Ξηροβουνίου. Συγκεκριμένα, το μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα των κατοίκων του Δήμου Αρταίων κυμαίνεται από 10.270 € έως 14.670 €, ενώ στο Δήμο Ξηροβουνίου οι αντίστοιχες τιμές κυμαίνονται από 4.400 € έως 7.340 €.

Στον τομέα της εκπαίδευσης και πληροφόρησης οι δείκτες εκφράζουν επίσης μια θετική εικόνα για το Δήμο Αρταίων σε σχέση με το Δήμο Ξηροβουνίου. Πιο συγκεκριμένα, στο Δήμο Αρταίων το ποσοστό των ατόμων που έχει ολοκληρώσει τη μέση εκπαίδευση είναι υψηλότερο κατά 10 μονάδες, η αναλογία των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανά 1000 κατοίκους είναι διπλάσια από αυτή του Δήμου Ξηροβουνίου, το ποσοστό των αναλφάβητων είναι μικρότερο, ενώ υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες για ενημέρωση και πληροφόρηση.

Πέρα όμως από τα σημεία διαφοροποίησης μεταξύ των δύο δήμων, περισσότερα είναι τα σημεία σύγκλισης τους.

Ορισμένα από τα προβλήματα που εντοπίζονται και στους δύο δήμους είναι:

α) Σε επίπεδο ΟΤΑ

Η διαχείριση και η διάθεση των απορριμμάτων-στερεών αποβλήτων σε ανεξέλεγκτους χώρους (π.χ. στην κοίτη κάποιου ρέματος ή ποταμού, στα αποστραγγιστικά και αρδευτικά κανάλια της περιοχής, στην κοίτη του ποταμού Άραχθου) αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα περιβαλλοντικά προβλήματα που απασχολεί και τους δύο δήμους.

Ακολουθεί το πρόβλημα της διάθεσης των αστικών λυμάτων, σε βόθρους με ευθύνη των ιδίων των κατοίκων (Δ. Ξηροβουνίου) και στη μονάδα επεξεργασίας λυμάτων (Δ. Αρταίων).

Αλλά και η υπερσυγκέντρωση κτηνοτροφικών μονάδων (κυρίως χοιροστασιών) αποτελεί σημαντική αιτία οχλήσεων στο φυσικό ανθρωπογενές περιβάλλον των δύο δήμων και πρωταρχική πηγή ρύπανσης και μόλυνσης της περιοχής.

Βέβαια, η έλλειψη άσκησης ορισμένης πολιτικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία των περισσότερων προβλημάτων που προαναφέρθηκαν.

Στον κοινωνικό τομέα το πρόβλημα εστιάζεται στον περιορισμένο αριθμό παρεχομένων υπηρεσιών στους δημότες, σε σχέση με το σύνολο των αρμοδιοτήτων που προβλέπονται. Ως βασικές παράμετροι του προβλήματος θεωρούνται η ανυπαρξία εκπαιδευτικών προγραμμάτων, η έλλειψη συστήματος παροχής ολοκληρωμένων υπηρεσιών υγείας και το έντονο αίσθημα ανασφάλειας που προκαλείται στους κατοίκους

Η έδρα του Δήμου Ξηροβουνίου (χωριό Αμμότοπος)

Αποψη της βόρειας πλευράς του Αμμότοπου

Μια από τις πιο καλοδιατηρημένες κατοικίες του σημαντικού αρχαίου οικισμού «Ορραον», δυτικά του χωριού Αμμότοπος

της περιοχής, οι περιορισμένες ευκαιρίες ενημέρωσης και πληροφόρησης, η ελλιπής παροχή υπηρεσιών κοινωνικής αλληλεγγύης και οι αρνητικοί και μικροί ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού.

Η στενότητα των οικονομικών των δύο δήμων, ως ΟΤΑ, η σημαντική έλλειψη προσωπικού, οι περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης και η αδυναμία συγκράτησης του παραγωγικού πληθυσμού συνθέτουν τα οικονομικής φύσεως προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δύο δήμοι σε οργανωτικό επίπεδο.

Η περιορισμένη έως ανύπαρκτη αξιοποίηση και ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού πλούτου της περιοχής στερεί από την περιοχή οφέλη που θα μπορούσε να απολαμβάνει.

β) Σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας

Όσον αφορά την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής, προβλήματα δημιουργεί η χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων από την πλειοψηφία των καλλιεργητών, η μη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας όπως και η λήψη μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας από μικρό μέρος των δημοτών. Από την άλλη, η αυξημένη χρήση των ιδιωτικών μέσων μεταφοράς και η περιορισμένη χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς από τους δημότες, σε συνδυασμό με την έλλειψη χώρων στάθμευσης, δημιουργούν έντονο κυκλοφοριακό πρόβλημα, ιδιαίτερα στο Δήμο Αρταίων.

Η έλλειψη εκπροσώπησης των γυναικών στις τοπικές αρχές, η περιορισμένη συμμετοχή στα όργανα λήψης αποφάσεων τοπικού ενδιαφέροντος, το μικρό ποσοστό των δημοτών που έχουν ολοκληρώσει τη μέση εκπαίδευση καθώς και η περιορισμένη συμμετοχή των πολιτών σε βασικές αποφάσεις προγραμματισμού αποτελούν στοιχεία έντονου

προβληματισμού σχετικά με την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.

Το μεγάλο ποσοστό των πολιτών που έχει δανειστεί από τράπεζες και τα χαμηλά επίπεδα αποταμίευσης, λόγω χαμηλών εισοδημάτων το μεγαλύτερο μέρος των οποίων διατίθεται για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών και την αποπληρωμή των δανείων, αποτελούν βασικά οικονομικά χαρακτηριστικά των κατοίκων των Δήμων Ξηροβουνίου και Αρταίων.

Αρνητικά συμβάλλει στην πολιτισμική ανάδειξη της περιοχής η μικρή συμμετοχή των πολιτών στους εκπολιτιστικούς συλλόγους της και η μη οργάνωση δραστηριοτήτων πολιτιστικού χαρακτήρα.

Πέρα όμως από τα παραπάνω προβλήματα, υφίστανται και ορισμένα πλεονεκτήματα των δύο δήμων.

Όσον αφορά το περιβάλλον, θετικά συμβάλλουν στην προστασία και τη διατήρησή του καθώς επίσης και στην εξασφάλιση μιας καλής ποιότητας ζωής στους δημότες τα εξής: η ύπαρξη υπηρεσιών συλλογής των απορριμμάτων, με τις όποιες αδυναμίες τους, η παροχή υπηρεσιών ύδρευσης σε όλους τους δημότες, η μικρή οικιστική πυκνότητα, η μικρή επιβάρυνση της ατμόσφαιρας από επικίνδυνα αέρια, τα μικρά ποσοστά των δημοτών που αντιμετωπίζουν αναπνευστικά προβλήματα όπως και η πρόσβαση σε καλής ποιότητας πόσιμο νερό. Η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων και η παρουσία στην περιοχή οικοσυστημάτων σπάνιας οικολογικής αξίας και ομορφιάς μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής.

Η μη ύπαρξη αστέγων εντός του δήμου, πράγμα που οφείλεται και στον αλληλέγγυο και υποστηρικτικό ρόλο της οικογένειας, και η συνειδη-

τοποίηση, αλλά όχι η ενεργοποίηση, από τους δημότες των περιβαλλοντικών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων της περιοχής τους αποτελούν ενθαρρυντικά σημεία για την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.

Τέλος, η συσσώρευση πλούτου ιστορικής και πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής. Η ανάληψη κατάλληλων δράσεων για την αξιοποίησή τους θα καθορίσει την ανάδειξη της περιοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, προκύπτει ότι τα μεγαλύτερα προβλήματα των δύο δήμων, τα οποία επηρεάζουν τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης της περιοχής, άπτονται του ελέγχου τόσο της κεντρικής εξουσίας όσο και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Από την πλευρά των πολιτών η κατάσταση παρουσιάζεται αρκετά ενθαρρυντική, από τη στιγμή που αυτοί έχουν τουλάχιστον καλή επίγνωση των προβλημάτων της περιοχής τους. Η καλύτερη παρέμβαση και άσκηση κατάλληλης πολιτικής από την πλευρά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, σε συνδυασμό με την ενεργοποίηση και άσκηση πιέσεων από την πλευρά της τοπικής κοινωνίας, αναμένεται να συμβάλουν θετικά και να καθορίσουν την προοπτική της βιωσιμότητας της ανάπτυξης των δύο δήμων.

Συνεκτιμώντας το σύνολο των περιβαλλοντικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών στοιχείων που σκιαγραφούν τα χαρακτηριστικά της βιώσιμης ανάπτυξης στους Δήμους Ξηροβουνίου και Αρταίων, προκύπτει ότι η ανάπτυξή τους δεν έχει βιώσιμο χαρακτήρα. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στη σημερινή της μορφή αδυνατεί να συμβάλει στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ

αρνητικά δρα επίσης η περιορισμένη συμμετοχή και παρέμβαση των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που καθορίζουν και επηρεάζουν τη ζωή της τοπικής κοινωνίας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beatley, T., Manning, K. (1998), *The Ecology of Place: Planning for Environment, Economy and Community*, Washington, D.C.: Island Press (υπό έκδοση).
- Berke, Ph., Manta, M. (1999), *Planning for Sustainable Development. Measuring Progress in Plans*, working paper, Department of City and Regional Planning / University of North Carolina / Chapel Hill (υπό δημοσίευση).
- Blakely, E. J. (1994), *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*, β' έκδ., London: Sage Publications.
- Γεωργόπουλος, Α. (2001), *Γη: ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Δελλαδέτσιμας, Π. (1997), «Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ο σχεδιασμός του χώρου και η περίπτωση της Ελλάδας», *ΤΟΠΟΣ*, 12, Αθήνα.
- International Council for Local Environmental Initiatives (ICLEI) (1997), *Indicators for Sustainable Development. Possibilities and Limitations in Measuring Sustainable Development*.
- International Institute for Sustainable Development (IISD) (1999), *Indicators for Sustainable Development: Theory, Methods, Applications*, Canadas.
- Local Government Management Board (1994), *The Sustainable Indicators Research Project: Indicators and LA21. A Summary*, Fife, United Kingdom.
- Selman, P. (1996), *Local Sustainability: Managing and Planning Ecologically*, Rouslands Castle, Great Britain.
- Χατζημιχάλης, Κ., (1992), *Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική. Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία*, Αθήνα: Εξάντας.
- Χατζημιχάλης, Κ., Γκέκας, Ρ. (2001), «Βιώσιμη τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη», Σημειώσεις Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου, Αθήνα.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗ ΛΙΜΝΗ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. ΣΧΕΣΗ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗΣ Ή ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ;*

Παναγιώτα Βρίγκα

Αρχετοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι τα οικονομικά συστήματα αποτελούν υποσύνολο ενός μεγαλύτερου συνόλου που ονομάζεται φυσικό περιβάλλον. Στην προσπάθεια για τη διατήρηση μιας αυξανόμενης οικονομικής ανάπτυξης, αυξάνεται παράλληλα η σπατάλη πόρων, ύλης και ενέργειας, με αποτέλεσμα το περιβάλλον να λειτουργεί ως ένα σύστημα εισροών-εκροών για την οικονομία. Όσο η οικονομία αναπτύσσεται εις βάρος του περιβάλλοντος, η σχέση που διέπει την οικονομική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος είναι αντιφατική. Η λύση βρίσκεται στη βάση της βιώσιμης ανάπτυξης, όπου μέσα από τις διαδικασίες της επιδιώκεται η συμφιλίωση οικονομίας και περιβάλλοντος (Turner 1995).

Η επιλογή της λίμνης Ιωαννίνων ως περιοχής μελέτης

Σκοπός της πτυχιακής εργασίας υπήρξε η διερεύνηση της σχέσης περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης μέσω μιας μελέτης περιπτώσεως (case study). Η περιοχή που επιλέχθηκε είναι η πόλη των Ιωαννίνων και η λίμνη Παμβώτιδα. Η πε-

ριοχή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί η λίμνη των Ιωαννίνων είναι μια από τις λίγες λίμνες που βρίσκεται δίπλα σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο και δέχεται έναν αρκετά σημαντικό αριθμό χρήσεων. Είναι μια λίμνη που περιστοιχίζεται από παραλίμνιους δήμους και ως εκ τούτου αποτελεί μια πολύ καλή περίπτωση για τη μελέτη των συνεπειών της οικονομικής ανάπτυξης στο οικοσύστημά της και της αλληλεπίδρασης περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης.

Μεθοδολογία έρευνας

Ο σχεδιασμός και η πραγματοποίηση της έρευνας βασίστηκαν στη χρήση ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η ημιδιαρθρωμένη συνέντευξη (semi-structured interviews), η ανάλυση δευτερογενών δεδομένων και η επιτόπια παρατήρηση. Η έρευνα έλαβε τη μορφή της μελέτης περιπτώσεως (case study) και εκπονήθηκε σε δύο επίπεδα: σε μακροεπίπεδο με τους κυβερνητικούς και μη φορείς

* Πτυχιακή εργασία στο Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2000. Επιτροπή: Γ. Χονδρογιάννης, Κ. Παυλόπουλος, Π. Δημόπουλος.

και σε μικροεπίπεδο με κατοίκους.

Η ημιδιαρθρωμένη συνέντευξη χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή στοιχείων και υποθέσεων που θα κατηύθυναν την έρευνα. Οι συνεντεύξεις απευθύνονταν:

α) Στους επίσημους φορείς της περιοχής: παραλίμνιους δήμους, Κοινότητα Νήσου, Νομαρχία Ιωαννίνων, Περιφέρεια Ηπείρου.

β) Στις δημοτικές επιχειρήσεις: Δημοτική Επιχείρηση Λίμνης Ιωαννίνων (ΔΕΛΙ), Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης Αποχέτευσης Ιωαννίνων (ΔΕΥΑΙ), Γενικό Οργανισμό Εργείων Βελτιώσεων (ΓΟΕΒ).

γ) Στους έχοντες οικονομική δραστηριότητα στην παραλίμνια περιοχή: Συνεταιρισμό Αλιέων, Ομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών και Εμπόρων, ιδιοκτήτες παραλίμνιων καταστημάτων.

δ) Σε 10 κατοίκους της περιοχής των Ιωαννίνων.

Στα δευτερογενή δεδομένα περιλαμβάνονται στατιστικά στοιχεία για τα οικονομικά και πληθυσμιακά μεγέθη της περιοχής, περιβαλλοντικές και διαχειριστικές μελέτες της λίμνης και σχετικές έρευνες του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την περιβαλλοντική κατάσταση της λίμνης.

Από την έρευνα που διεξήχθη και την προσωπική παρατήρηση προέκυψε ένα σημαντικό εργαλείο για την κατανόηση των σχέσεων, ανταγωνισμού ή όχι, ανάμεσα στην ανάγκη για προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος και στην αναζήτηση για οικονομική ανάπτυξη.

Η λίμνη Παμβώτιδα και οι οικονομικές της χρήσεις

Η λίμνη Παμβώτιδα καταλαμβάνει μια έκταση 22 χμ², ενώ παλιότερα ήταν πολύ μεγαλύτερη, αφού συνέ-

χια αυτής προς ΒΔ ήταν η αβαθής λίμνη της Λαψίστας, η οποία αποστραγγίστηκε για απόδοση εκτάσεων στην καλλιέργεια (ΔΕΛΙ 1995).

Η στάθμη της από την επιφάνεια της θάλασσας κυμαίνεται σε μέτρα ως εξής:

- Στάθμη πλημμύρας +470,70 μ.
- Ανώτατη στάθμη +470,20 μ.
- Κατώτατη στάθμη +468,80 μ.

Η ετήσια διακύμανση της στάθμης της λίμνης είναι 0,90 μ., ενώ το βάθος της μετρημένο από τη μέση στάθμη (που θεωρείται η στάθμη των +470,00 μ.) φτάνει σε μέγιστη τιμή τα 9,20 μ. και έχει μετρηθεί στο στενό μεταξύ του Νησιού και της απέναντι όχθης, Ντραμπάτοβα. Το μέσο βάθος είναι 4,30 μ., ενώ ο μέσος όγκος νερού της λίμνης είναι 95x10⁶ μ³, ο οποίος αντιστοιχεί στη μέση στάθμη των 470,00 μ.

Οι χρήσεις της λίμνης καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα της και επηρεάζουν καταλυτικά την εξέλιξή της. Η λίμνη Παμβώτιδα είναι μία από τις λίγες λίμνες στον κόσμο που συγκεντρώνει τόσο μεγάλο αριθμό χρήσεων, με αποτέλεσμα να βρίσκεται υπό «πίεση». Οι κυριότερες χρήσεις είναι: αναψυχή-τουρισμός, ναυταθλητισμός, αλιεία, άρδευση, βόσκηση.

Άρδευση

Το νερό της λίμνης χρησιμοποιείται για την κάλυψη μέρους των αναγκών της γεωργίας στο λεκανοπέδιο. Πρόκειται για νερό μικρής περιεκτικότητας σε άλατα, διτανθρακικό ασβεστομαγνησιούχο με σχετικά καλή οξυγόνωση, πολύ καλό για άρδευση (Παπαθεοδώρου 1995). Το νερό της λίμνης οδηγείται στις καλλιέργειες μέσω αντλιοστασίων, όπου λόγω προβλημάτων συντήρησης παρατηρούνται μεγάλες απώλειες κατά τη μεταφορά του, σε συν-

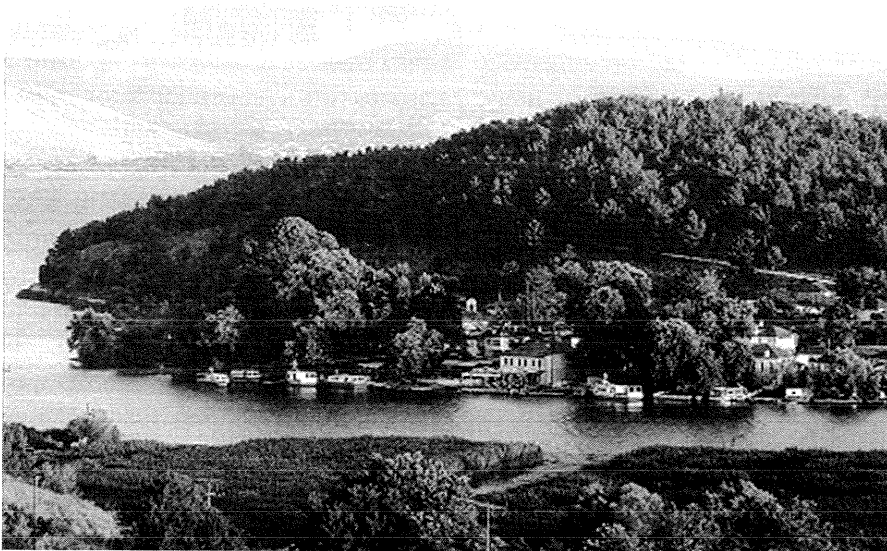
δυασμό βέβαια και με τον τρόπο ποτίσματος.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το 1988 η αντληθείσα ποσότητα έφθασε τα 22x10⁶ μ³, ποσότητα που αντιστοιχεί στο 20% του συνολικού όγκου νερού της λίμνης. Αποτέλεσμα της υπέρμετρης αυτής άντλησης ήταν να ενταθούν τα προβλήματα ανάμεσα στους αγρότες και τον ΓΟΕΒ από τη μία πλευρά και τους λοιπούς φορείς της περιοχής, ψαράδες, ΔΕΛΙ κ.ά. από την άλλη. Ιδιαίτερη ένταση παρουσιάστηκε καθ' όλη την περίοδο 1988-1993, όπου οι βροχοπτώσεις στην περιοχή ήταν μειωμένες κατά 30% ετησίως. Έτσι, η στάθμη της λίμνης έπεσε στα 468,70 μ. τον Ιούλιο του 1993 και στα 467,83 μ. τον Αύγουστο του 1993. Η αντιπαράθεση που ακολούθησε οδήγησε στην αναγκαιότητα θέσπισης, έστω και άτυπα, ενός ανώτατου ορίου άντλησης νερού από τη λίμνη. Όταν η στάθμη της λίμνης πέφτει στα 468,70 μ., απαγορεύεται η απόληψη νερού για άρδευση. Τα τελευταία ωστόσο χρόνια η άντληση νερού έχει μειωθεί λόγω των βροχοπτώσεων και της μείωσης των καλλιεργούμενων εκτάσεων (Παπαδόπουλος & Κιτσαράς 1990).

Αλιεία

Εκτός από την άρδευση, η λίμνη χρησιμοποιείται και για αλιεία, μια από τις βασικές παραδοσιακές δραστηριότητες της περιοχής. Το ψάρεμα στη λίμνη γίνεται κύρια από τους κατοίκους του νησιού, ενώ τα τελευταία χρόνια 40 περίπου οικογένειες ψαράδων ζουν αποκλειστικά από το ψάρεμα, το οποίο καλύπτει το μεγαλύτερο ποσοστό της ζήτησης ψαριών στην περιοχή.

Η λίμνη παραχωρείται από τον ΓΟΕΒ στους αλιείς αντί συμβολικού ενοικίου περίπου 300.000 δρχ. το

Το νησί της λίμνης Παμβώτιδας

Αθλητικές δραστηριότητες στη λίμνη

χρόνο. Το ενοίκιο ορίζεται στο 10% της αξίας των αλιευμάτων, τα οποία πρέπει να δηλώνονται στον ΓΟΕΒ. Συχνά όμως παρατηρούνται παραβιάσεις όσον αφορά το επιτρεπτό άνοιγμα των δικτυών, τον αριθμό των εργαλείων και τον τρόπο αλίευσης.

Παλαιότερα η λίμνη των Ιωαννίνων αποτελούσε ένα πολύ σπουδαίο αλιευτικό κέντρο, ιδιαίτερα όταν επικοινωνούσε με την ελώδη έκταση της Λαψίστας. Μετά την εκτέλεση των τεχνικών έργων γύρω από τη λίμνη οι φυσικές πηγές και οι δρόμοι εμπλουτισμού με ψάρια μειώθηκαν ή εξαφανίστηκαν.

Η αποξήρανση της λίμνης Λαψίστας και η κατασκευή περιφερειακής τάφρου συντέλεσαν στην καταστροφή των 2/3 από τα αλιευτικά πεδία αναπαραγωγής του κυπρίνου. Τα αρδευτικά έργα ανέκοψαν την επικοινωνία της λίμνης με τις καταβόθρες Ροδοτοπίου και κατά συνέπεια έκοψαν την άνοδο των χελιών από τη θάλασσα.

Η κατασκευή του ρυθμιστικού φράγματος στο Πέραμα και η δημιουργία αντλιοστασίων για την απομάκρυνση του νερού είχε ως αποτέλεσμα τη σύγχρονη απομάκρυνση μεγάλου αριθμού γόνου ψαριών και τη μείωση της παραγωγής. Επισημαίνεται ότι η παραγωγή του κυπρίνου μειώθηκε κατά 98% και του χελιού κατά 99% και πλέον.

Σήμερα οι πηγές φυσικού εμπλουτισμού της λίμνης είναι πολύ περιορισμένες και τείνουν να εξαφανιστούν. Εξάλλου πολλά από τα βλαστητικά και άλλα υποστρώματα για την τοποθέτηση αυγών των ψαριών δεν είναι πλέον ευνοϊκά, γιατί εκτός των άλλων καλύπτονται από βιοκοινωνίες βακτηρίων, επιφύτων και μυκήτων. Η ποσότητα των ψαριών που αλιεύονται σήμερα δεν φτάνει ούτε το 5% από αυτά που θα μπορούσε να παράγει η λίμνη.

Αναψυχή - τουρισμός

Η λίμνη των Ιωαννίνων αποτελεί ένα τεράστιο φυσικό πάρκο αναψυχής και πόλο έλξης των τουριστών. Τα έργα όμως που γίνονται δεν ακολουθούν έναν μακροχρόνιο σχεδιασμό με στόχους, και δεν υπάρχει προσέγγιση των οικοσυστημάτων από περιβαλλοντική σκοπιά.

Τα κύρια έργα περιορίζονται στη διαμόρφωση της παραλίας, ενώ ταυτόχρονα αρνητική είναι η τάση επέκτασης ορισμένων κοινοτήτων με επιχωματώσεις στη λίμνη. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η πίεση που δέχεται η παραλία γύρω από την πόλη σε πεζούς, αυτοκίνητα και καταστήματα.

Ναυταθλητισμός

Στη λίμνη λειτουργεί ναυταθλητικό κέντρο με έδρα την περιοχή της λιμνοπούλας. Η δραστηριότητα του Ναυταθλητικού Ομίλου Ιωαννίνων σήμερα περιλαμβάνει σύνολο οργανωμένων εγκαταστάσεων για πλήρη κάλυψη των αναγκών των αθλητών. Στη λίμνη γίνονται αγώνες κωπηλασίας και σκι, τόσο εθνικοί όσο και βαλκανικοί, πανευρωπαϊκοί και παγκόσμιοι. Το αρνητικό ωστόσο στην παραπάνω εικόνα αποτελεί το γεγονός ότι ο Δήμος Ιωαννιτών μπάζωσε τμήμα της λίμνης για την κατασκευή των ναυταθλητικών εγκαταστάσεων.

Βόσκηση

Ο παραλίμνιος χώρος χρησιμοποιείται από κτηνοτρόφους της περιοχής για τη βόσκηση των ζώων τους. Η δραστηριότητα αυτή δεν γίνεται με ιδιαίτερη ένταση, γιατί και ο αριθμός των ζώων είναι περιορισμένος και λόγω της πυκνότητας του καλάμωνα τα ζώα δεν μπορούν να εισχω-

ρήσουν σ' αυτόν, και έτσι αξιοποιείται μόνο περιφερειακά. Άλλωστε, όπως αναφέρεται στη διαχειριστική μελέτη της ΔΕΛΙ (1990), τα ζώα, χρησιμοποιώντας τον καλάμωνα για τη διατροφή τους, αφενός αξιοποιούν τη φυτική παραγωγή και αφετέρου περιορίζουν την ανάπτυξή του. Μοναδικό πρόβλημα θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι εγκαταστάσεις των κτηνοτρόφων στην παραλίμνια περιοχή, οι οποίες αποτελούν και απειλή για καταπατήσεις εδαφών στα όρια της λίμνης.

Αποτελέσματα επιτόπιας έρευνας

Επίσημοι φορείς

Στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τους επίσημους φορείς τα βασικά ερωτήματα της έρευνας αφορούσαν στην καταγραφή των περιβαλλοντικών προβλημάτων της λίμνης και της πολιτικής που ακολουθείται για την προστασία του λιμναίου οικοσυστήματος. Στα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η λίμνη αναφέρθηκε η έλλειψη ενός φορέα διαχείρισης. Ο μεγάλος αριθμός αρμοδιοτήτων στις διάφορες υπηρεσίες (Υπουργείο Πολιτισμού, Υπουργείο Γεωργίας, ΥΠΕΧΩΔΕ, Υφυπουργείο Νέας Γενιάς και Αθλητισμού, ΕΟΤ, Δήμος Ιωαννιτών, Κοινότητα Νήσου, παραλίμνιοι δήμοι κ.ά.) δημιουργεί πολύπλοκα προβλήματα στη διαχείρισή της. Δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να εφαρμοστεί ένα διαχειριστικό σχέδιο, αλλά και να αντιμετωπιστούν οι αρνητικές δραστηριότητες στη λίμνη. Πράγματι, παρόλο που έχει εκπονηθεί διαχειριστική μελέτη από τη ΔΕΛΙ, δεν εφαρμόζεται.

Η οριοθέτηση τίθεται ως συνέχεια των παραπάνω. Η αδυναμία καθορισμού της αιγιαλίτιδας ζώνης

και η έλλειψη σχεδιασμού χωροθέτησης δραστηριοτήτων δημιουργούν τα σημαντικά προβλήματα των καταπατήσεων και καταλήψεων στην παραλίμνια περιοχή. Το θέμα της οριοθέτησης σύμφωνα με τη Νομαρχία βρίσκεται σε εξέλιξη.

Αλιείς και ιδιοκτήτες καταστημάτων στην παραλίμνια περιοχή

Στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τους αλιείς και τους ιδιοκτήτες των καταστημάτων στην παραλίμνια περιοχή τα βασικά ερωτήματα της έρευνας αφορούσαν στην καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν λόγω της ρύπανσης της λίμνης και των μέτρων που θα πρότειναν για την εξυγίανση της κατάστασης.

Πιο συγκεκριμένα, οι αλιείς επιβεβαιώνουν τη μείωση των ιχθυοπληθυσμών και την εξαφάνιση ορισμένων ειδών, γεγονός που έχει επηρεάσει δυσμενώς την οικονομική τους δραστηριότητα. Σήμερα ένας μικρός αριθμός ψαράδων ασχολείται αποκλειστικά με την αλιεία και στις περισσότερες περιπτώσεις καταφεύγουν σε εξωεπαγγελματικές δραστηριότητες για συμπλήρωση του εισοδήματός τους.

Στο νησάκι και στην παραλίμνια περιοχή των Ιωαννίνων οι ιδιοκτήτες των καταστημάτων δεν ανέφεραν κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα. Αντίθετα, επηρεάζονται πολύ θετικά από το γεγονός ότι η ιδιοκτησία τους γειτνιάζει με τη λίμνη.

Εντονότερα προβλήματα αντιμετωπίζουν τα καταστήματα, στην πλειοψηφία τους εστιατόρια και καφετέριες, στην περιοχή της Ντραμπάτοβας, όπου τα καλάμια, η λάσπη στην παραλία και η ύπαρξη κουλουπιών επιτείνουν το πρόβλημα. Το φαινόμενο γίνεται ιδιαίτερα έντονο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, με

αποτέλεσμα οι καταναλωτές να μην προτιμούν για τη διασκέδασή τους την περιοχή της Ντραμπάτοβας. Τα κύρια μέτρα που προτείνονται αφορούν στον καθαρισμό της λίμνης με τεχνικά μέσα (π.χ. κοπή του καλαμών, εμπλουτισμός με γόνους ψαριών κ.ά.) και θέσπιση ενιαίου φορέα διαχείρισης.

Κάτοικοι

Στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με κατοίκους της περιοχής τα κύρια ερωτήματα της έρευνας αφορούσαν στη καταγραφή της εξελικτικής πορείας της λίμνης, των προβλημάτων που θεωρούν ότι αντιμετωπίζει καθώς και της περιβαλλοντικής τους δραστηριοποίησης. Οι κάτοικοι έκαναν λόγο για αισθητική υποβάθμιση της λίμνης. Σκουπίδια στην παραλίμνια περιοχή, καλάμια και βάρκες που σαπίζουν στην παραλία του νησιού είναι στοιχεία που αλλοιώνουν την αισθητική της αξία. Οι παράνομες συνδέσεις οικιών με τους αγωγούς ομβρίων υδάτων αποτελούν «κοινό μυστικό» για τους κατοίκους και χαρακτηρίστηκαν ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες ρύπανσης της λίμνης. Ο εντροφισμός είναι ένα φαινόμενο που γίνεται εύκολα αντιληπτό και διαπιστώνεται από τη μακροσκοπική εμφάνιση των νερών της λίμνης, που είναι θολά, έχουν αρκετές φορές δυσάρεστη οσμή, ενώ το χρώμα τους είναι συνήθως πράσινο έως καταπράσινο.

Σε μεγάλο βαθμό δεν δείχνουν προτίμηση για τα ψάρια της λίμνης, τόσο λόγω της επικρατούσας αντίληψης για τη ρύπανση της λίμνης όσο και λόγω της αλίευσης υπερμεγεθών ψαριών, γεγονός που τους προκαλεί δυσπιστία. Η δυσάρεστη οσμή

και η αντιαισθητική θέα επηρεάζουν περισσότερο τους κατοίκους του νησιού, εφόσον η μικρή αυτή έκταση περιοριζόταν από τη λίμνη.

Παρ' όλα αυτά, εκδηλώσεις και δραστηριοποίηση από τη μεριά των κατοίκων δεν υφίστανται. Ο προβληματισμός και η ευαισθητοποίηση για το περιβαλλοντικό πρόβλημα της λίμνης είναι έκδηλη στους κατοίκους, χωρίς όμως να βρίσκει συλλογική έκφραση. Οι σημαντικότεροι λόγοι σχετίζονται με την απουσία περιβαλλοντικών οργανώσεων στην περιοχή και την ύπαρξη αντικρουόμενων οικονομικών συμφερόντων.

Συμπεράσματα

Στη λίμνη των Ιωαννίνων η οικονομική ανάπτυξη επέδρασε καταλυτικά στο φυσικό λιμναίο περιβάλλον προκαλώντας περιβαλλοντικές και οικονομικές επιπτώσεις. Η γεωργία, περνώντας στη σύγχρονη εντατική της μορφή, αύξησε τις απαιτήσεις της σε νερό, φυτοφάρμακα και λιπάσματα. Η οικιστική ανάπτυξη της πόλης και των παραλίμνιων δήμων οδήγησε σε αύξηση των αστικών λυμάτων. Η οικοπεδοποίηση και η κατάληψη του παραλίμνιου χώρου για τη δημιουργία καλλιεργείων, χώρων βόσκησης και αναψυχής μείωσαν την έκταση της λίμνης και επέφεραν αλλαγές στη μορφολογία της. Ωστόσο, μέσα στο γενικότερο κλίμα για την προστασία του περιβάλλοντος, έχουν κατά καιρούς ληφθεί μέτρα για την αποκατάσταση του λιμναίου οικοσυστήματος: βιολογικός καθαρισμός, εμπλουτισμός της λίμνης με γόνους ψαριών από τη ΔΕΛΙ, μετεγκατάσταση και απαγόρευση ρυπογόνων δραστηριοτήτων κ.τ.λ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΔΕΛΙ (1995), *Διαχειριστική μελέτη λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων*, 2 τόμοι, Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.
- Θεοχάρης, Β. (1988), *Η ανάπλαση της λίμνης Ιωαννίνων*, Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.
- Παπαδόπουλος, Φ., Κιτσαράς, Λ. (1990), *Η λίμνη των Ιωαννίνων Παμβώτιδα. Υδρολογία - ρύπανση - προστασία*, πτυχιακή μελέτη, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Εκδόσεις Τομέας Υδραυλικών Εργων, Ξάνθη.
- Παπαθεοδώρου, Γ. (1995), *Ποιότητα αρδευτικού νερού διαφόρων λεκανών της Ηπείρου (λίμνη Ιωαννίνων, ποταμός Καλαμάς, ποταμός Βοϊδομάτης, ποταμός Σαραντάπορος)*, Ιωάννινα: ΠΔΕΒ Ηπείρου.
- Turner, K. (1995), *Sustainable Environmental Economics and Management. Principles and Practice*, London: John Wiley & Sons.

Από την Ένωση Γεωγράφων Ελλάδας λάβαμε και με χαρά δημοσιεύουμε το κείμενο που ακολουθεί, το οποίο αναφέρεται στην ίδρυση του πρώτου επαγγελματικού και επιστημονικού Σωματείου Ελλήνων Γεωγράφων, αποφοίτων των Τμημάτων Γεωγραφίας της Ελλάδας και του εξωτερικού. Η Σ.Ε. των Γεωγραφιών θα στηρίξει τις προσπάθειες του νέου σωματείου.

ΕΝΩΣΗ ΓΕΩΓΡΑΦΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η «γέννηση» της ιδέας δημιουργίας της Ένωσης Γεωγράφων Ελλάδας έλαβε χώρα στο πρώτο πανελλήνιο συνέδριο αποφοίτων ελληνικών Τμημάτων Γεωγραφίας στις 3 και 4 Μαρτίου του 2002, στην αίθουσα συνεδριάσεων του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων –απόφοιτοι του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου– αποφάσισε τη σύσταση μιας προσωρινής διοικούσας επιτροπής, η οποία σε συνεργασία με ειδικό νομικό σύμβουλο προχώρησε στην ίδρυση και νομιμοποίηση της Ένωσης τον Ιούνιο του 2002.

Σκοπός της Ένωσης είναι η προάσπιση και προαγωγή των επαγγελματικών, οικονομικών, ασφαλιστικών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων των μελών της Ένωσης. Επιπλέον, στοχεύει στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών για τη διάδοση και προαγωγή της γεωγραφικής εκπαίδευσης και της γεωγραφικής επιστήμης, καθώς και τη διαρκή επιμόρφωση και επιστημονική κατάρτιση των μελών της. Η ανάληψη κοινής δράσης με εκπροσώπους της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για το χώρο, το σχεδιασμό και την οργάνωσή του σε μια πιο δίκαιη κοινωνικά βάση, καθώς και η διατηρηματική και διεπιστημονική συνεργασία προβάλλονται επίσης ως συστατικοί στόχοι της Ένωσης.

Μέλος της Ένωσης μπορεί να γίνει όποιος είναι κάτοχος προπτυχιακού, μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου Τμήματος Γεωγραφίας Ανωτέρας ή Ανωτάτης Σχολής της ημεδαπής ή αντίστοιχης της αλλοδαπής, αν και εφόσον δραστηριοποιείται στο ευρύτερο γνωστικό αντικείμενο της Γεωγραφίας εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η σύσταση του σωματείου έρχεται σε μια ιδιαίτερη στιγμή όπου ο χώρος και ο χρόνος αρχίζουν να αποκτούν νέες σημασίες σε συνάρτηση με τις γρήγορες μεταβολές της οικονομίας και της κουλτούρας και των μεταξύ τους σχέσεων. Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί μόνο ένα παράδειγμα διαρκούς μετασχηματισμού των περιφερειών της Ευρώπης με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις επεμβάσεις στο χώρο, το σχεδιασμό και τις οικιστικές συγκεντρώσεις. Στην Ελλάδα, από την άλλη πλευρά, είναι κοινός τόπος η διαπίστωση ότι η Γεωγραφία υστερεί, είτε αυτό εξεταστεί με όρους κοινωνικής καταξίωσης και διαφοροποίησης είτε με πιο πρακτικούς όρους, όπως της επαγγελματικής κατοχύρωσης και αποκατάστασης. Η πεποίθησή μας είναι ότι οι βάσεις του αποκλεισμού πρέπει να αναζητηθούν στην ίδια την ελληνική πραγματικότητα. Το έργο λοιπόν και η προσπάθεια του σωματείου έχουν μια ευρύτερη προοπτική και πέραν της αποκατάστασης απλώς των μελών της ή των αποφοίτων των Τμη-

μάτων Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου. Αυτό γιατί η επαγγελματική αποκατάσταση των Γεωγράφων θα πρέπει να συμβαδίσει με την επιστημονική κατοχύρωση της Γεωγραφίας στην Ελλάδα και την ανάδειξη της αναγκαιότητας για μια ολοκληρωμένη θεώρηση του χώρου.

Σε αυτή την προσπάθεια και εναντίον του συστηματικού αποκλεισμού του Γεωγράφου, που μόνο τυχαία δεν είναι, κάθε βοήθεια είναι καλοδεχούμενη, ιδιαίτερα όταν προέρχεται από ανθρώπους του χώρου, του χώρου των Γεωγράφων. Είναι μεγάλη η ευχαρίστηση να γράφουμε αυτό το κτητικό «του χώρου», αλλά είναι καιρός πια να βρούμε και εμείς οι Γεωγράφοι τον δικό μας χώρο ή τον δικό μας τόπο, αν θέλετε. Το παράδοξο είναι να καλωσορίζουμε τον εαυτό μας στη Γεωγραφία, αλλά και πάλι η προσμονή δικαιολογεί ίσως αυτό το συναισθηματισμό. Η αλήθεια είναι ότι η αρχιτεκτονική του επαγγελματικού αποκλεισμού των Γεωγράφων εκδηλώνεται μέσα από ένα συσχετισμό επιστημών που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο ασχολούνται με τη μελέτη του χώρου. Συχνά όμως ο υπερεξειδικευμένος τρόπος προσέγγισης του χώρου και ο εντονότατος κατακερματισμός που μάλλον συντηρεί συσχετισμούς δυνάμεων ανάμεσα στα διάφορα γνωστικά πεδία επιστημών, όπως η πολεοδομία, η χωροταξία, η αρχιτεκτονική, η τοπογραφία, η γεωλογία, η οικονομία, η ιστορία κ.ά., δεν αφήνει περιθώρια για μια ολική θεώρηση των φαινομένων που σχετίζονται με το χώρο και τη λειτουργία του.

Οι στόχοι που θέτει η ένωση λοιπόν αρχίζουν από την άμεση και ανυπόμονη επαγγελματική αποκατάσταση και προχωρούν στην πιο μακροπρόθεσμη διάδοση και καλλιέργεια της γεωγραφικής γνώσης και σκέψης. Μια σειρά ενεργειών συζητήθηκαν στις τελευταίες συναντήσεις των μελών της Ένωσης, που θα πρέπει αργά ή γρήγορα να μπουν σε μια πιο ρεαλιστική βάση.

Κατ' αρχάς αποφασίστηκε να γίνει προσπάθεια για την επίτευξη της κατοχύρωσης μελετητικής αδείας για τη συμμετοχή στην εκπόνηση μελετών τόσο ιδιωτικού όσο και δημοσίου δικαίου. Κάτι που δεν αναμένεται να γίνει βέβαια έτσι απλά, κυρίως λόγω των υφιστάμενων ισχυρών συντεχνιακών και συνδικαλιστικών συμφερόντων. Εμείς από την πλευρά μας όμως (όπως οι περιβαλλοντολόγοι, για παράδειγμα, που συμμετέχουν και υπογράφουν μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων) θα επιδιώξουμε να συμμετέχουμε σε ειδικευμένες μελέτες, όπως π.χ. πολεοδομικές ή χωροταξικές ή συναφείς μελέτες που σκοπεύουν το χώρο και τη μελέτη του.

Μια άλλη διάσταση που δόθηκε στις διάφορες συναντήσεις αφορά το μεγάλο ενδιαφέρον για το εργαλείο των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών (ΣΓΠ), που κατέχει

ουστατική θέση στον ιδιωτικό τομέα σε ό,τι αφορά τουλάχιστον μια κατηγορία εταιρειών Α.Ε. Τα ΣΓΠ είναι ένα άλλο μέσο που σκοπεύουμε να χρησιμοποιήσουμε για να κάνουμε πιο αισθητή την παρουσία μας. Τα ΣΓΠ όμως προσφέρονται στον ιδιωτικό τομέα μερικώς. Οι ιδιωτικές εταιρείες που προσφέρουν τέτοιες θέσεις μπορούσαν μέχρι πρότινος να αρκестούν σε υπαλλήλους-απλούς χειριστές των μηχανημάτων που παρήγαν ασχολίαστα ψηφιακούς χάρτες. Με την αποφοίτηση των πρώτων Γεωγράφων από το Τμήμα Γεωγραφίας της Μυτιλήνης –ήδη αρκετοί Γεωγράφοι απασχολούνται σε ιδιωτικές εταιρείες στην Αθήνα– τα ΣΓΠ τοποθετήθηκαν στο πεδίο του σχεδιασμού του χώρου με τη συνολικότερη αντίληψη του Γεωγράφου το χώρο. Η προοπτική να απασχοληθούν και νέοι Γεωγράφοι στον ιδιωτικό τομέα υπό το πρίσμα αυτό δείχνει την ικανοποίηση των διαφόρων εργοδοτών από την κριτικότερη στροφή που συντελέστηκε σε έναν τομέα που από καθαρά τεχνοκρατικός και τεχνικός μετατρέπεται σε κριτικό. Επιπλέον, έχει ξεκινήσει η συνειδητοποίηση της χρησιμότητας των ΣΓΠ από αρκετούς δημόσιους φορείς, χωρίς όμως να αναγνωρίζεται η ύπαρξη Γεωγράφων ως πιθανού προσωπικού για την κατάληψη αυτών των θέσεων. Πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η προκήρυξη (29/8Ε/2002) για μια θέση ειδικού επιστημονικού προσωπικού με γνωστικό αντικείμενο τα Γεωγραφικά Πληροφοριακά Συστήματα από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΦΕΚ 302/1-10-2002), το οποίο ζητούσε απόφοιτο από σχολή οικονομικής κατεύθυνσης.

Τέλος, μέσω της Ένωσης επιζητείται να υποστηριχτεί η αναγκαιότητα εισόδου των Γεωγράφων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό με τη συγγενική επιστήμη της Γεωλογίας. Είναι αλήθεια ότι τα εγχειρίδια της Γεωγραφίας (βλ. και ειδικό αφιέρωμα στη γεωγραφική εκπαίδευση, *Γεωγραφίες*, 2, 2002) της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης βρίθουν μεθοδολογικών, θεωρητικών και πρακτικών σφάλματα. Στη μεθοδολογία η Γεωγραφία στα σχολεία θυμίζει κάτι από θρησκευτικά. Μέσω των εγχειριδίων υποβαθμίζεται ο ρόλος του ανθρώπου και εμφανίζεται μια θεολογική φύση που, ανάλογα με το κλίμα, το γεωγραφικό μήκος και πλάτος και τον πληθυσμό κάθε χώρας, προικοδοτεί τον άνθρωπο με δεινά ή πλεονεκτήματα. Στη θεωρία αποκλείουν την πολιτική οικονομία και τη ριζοσπαστική κριτική σε υπάρχοντα οικονομικά συστήματα τα οποία επηρεάζουν την οργάνωση του χώρου και στη συνέχεια επιδρούν στο φυσικό περιβάλλον. Αυτή η παθητικότητα και αυτονομία ανθρώπου και φύσης δεν επιτρέπει στους μαθητές να αντιληφθούν τη διαπλοκή των δύο που διαλέγονται συστηματικά. Εδώ να θυμίσουμε ότι στο πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου το 1999 μια τυχερή φουρνιά φοιτητών, υπό την καθοδήγηση του Γιάννη Ρέντζου στο μάθημα Εκπαίδευση και Διδακτική της Γεωγραφίας (7ο εξάμηνο), είχαν την ευκαιρία να κάνουν ένα πραγματικό μάθημα Γεωγραφίας, μια ιδεατή παράδοση στο Πειραματικό Γυμνάσιο της Μυτιλήνης. Προσπαθούν να πουν ό,τι θα ήθελαν να ακούσουν για τη Γεωγραφία αν μπο-

ρούσαν να γυρίσουν πίσω στα θρανία του Γυμνασίου.

Μια τελική διαπίστωση της Ένωσης μας αφορά την επιδίωξη να δραστηριοποιηθούμε στον αμιγώς ακαδημαϊκό τομέα μέσω της διοργάνωσης συνεδρίων και σεμιναρίων και της έκδοσης ενημερωτικών φυλλαδίων ή ακόμη και περιοδικών. Αξίζει να επιστημονοποιήσουμε τη συσσωρευμένη εμπειρία που υπάρχει από το Σύλλογο Φοιτητών Πανεπιστημίου Αιγαίου, συστατικό κομμάτι και της Ένωσης, που έχει διοργανώσει με επιτυχία δύο επιστημονικές ημερίδες στη Μυτιλήνη: *Διαστάσεις της σύγχρονης Γεωγραφίας: σπουδές και επαγγελματικές προοπτικές - διεπιστημονικότητα και εφαρμογές* (Μάιος 1999) και *Ελληνική πόλη και Γεωγραφία: νέα παραδείγματα στην ερμηνεία και το σχεδιασμό* (Οκτώβριος 2000), με πρακτικά που έχουν ήδη εκδοθεί. Μια πρώτη σκέψη, για παράδειγμα, αφορά την έκδοση των πτυχιακών του Τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε ένα τευχίδιο.

Οι τρεις παραπάνω παράμετροι στοιχειοθετούν ένα αδρό πλαίσιο δράσης της Ένωσης. Φυσικά η προσπάθεια που απαιτείται είναι τεράστια. Έχουμε όμως όρεξη για δουλειά και, πάνω από όλα, έχουμε όρεξη για Γεωγραφία. Οι Γεωγράφοι, εμείς δηλαδή, ΟΛΟΙ ΕΜΕΙΣ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΟΥΜΑΣΤΕ ΜΕ ΤΟ ΧΩΡΟ –ποιος άραγε δεν το κάνει, ηθελήμενα ή αθέλητα;– είμαστε επιτέλους εδώ.

Με αυτά θα θέλαμε να κλείσουμε αυτή τη μικρή ανακοίνωση. Η συνέχεια φυσικά θα δοθεί από άλλα μετερίζια, όπως αυτά που αναφέραμε παραπάνω.

Ευχαριστούμε για τη φιλοξενία.

Η προσωρινή διοικούσα επιτροπή συγκάλωσε τα ιδρυτικά μέλη της Ένωσης σε εκλογές ανάδειξης Διοικητικού Συμβουλίου με διετή θητεία στις 10 Νοεμβρίου 2002. Το νέο Δ.Σ., αποτελούμενο από τους ακόλουθους:

Κουρσακλής Σταύρος, Πρόεδρος
Δαρδαμάνη Δήμητρα, Αντιπρόεδρος
Τσίκλη Αγάπη, Γεν. Γραμματέας
Παπαθεοδώρου Αγγελική, Αναπλ. Γεν. Γραμματέας
Μελιδόνη Μαρία, Ταμίας
Κάκαβας Χρήστος, Μέλος
Στρατάκης Παναγιώτης, Μέλος
Γκαραγκούνης Αθανάσιος, Αναπλ. Μέλος
Μπαμπούσουρα Χριστίνα, Αναπλ. Μέλος
προχώρησε στη σύγκληση της πρώτης Τακτικής Γενικής Συνέλευσης της Ένωσης Γεωγράφων Ελλάδας τον Νοέμβριο του 2002.

Η προσωρινή έδρα της Ένωσης βρίσκεται στο ισόγειο του κτηρίου του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στην οδό Βουλγαροκτόνου 30, στο κέντρο της Αθήνας, και τα τηλέφωνα επικοινωνίας είναι 210 6492095, 697 6322375 και 694 4750763. Η ηλεκτρονική διεύθυνση της Ένωσης είναι: geographers_union@email.com

Ένωση Γεωγράφων Ελλάδας